

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЙ В ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

GENDER ASPECTS OF INTERNET COMMUNICATION IN PSYCHOLOGICAL RESEARCH

У статті розкрито гендерні аспекти інтернет-комунікацій, їх вплив на соціальні процеси та психологічну поведінку учасників комунікації у цифровому просторі. Особливу увагу приділено аналізу специфічних гендерних характеристик комунікативних стратегій у мережах Інтернет, а також різним формам та контекстам онлайн-взаємодії. Підкреслено важливість розуміння гендерної соціалізації в онлайн-комунікаціях, яка має значний вплив на формування гендерної ідентичності. Розглянуто, як чоловіки та жінки використовують різні вербальні та невербальні стратегії в комунікаціях через інтернет, зокрема в соціальних мережах. Важливим є також питання того, як ці стратегії можуть змінюватися в залежності від контексту і як ці зміни можуть впливати на процеси соціалізації в цифровому середовищі.

Проаналізовано гендерні моделі самопрезентації в інтернет-просторі, зокрема у соціальних мережах та на платформах для професійної діяльності, і підкреслено роль віртуальних середовищ у формуванні гендерних стереотипів. Піднято питання безпеки та приватності, що є актуальними для гендерних ризиків в інтернеті, включаючи зловживання та гендерну дискримінацію.

Також у статті розглянуто можливості психологічного супроводу інтернет-комунікацій з урахуванням гендерних особливостей. Проаналізовано різні підходи до психокорекції, освітніх програм та консультативних стратегій, які можуть сприяти створенню безпечного та рівноправного простору для всіх учасників онлайн-комунікації. Зокрема, запропоновано стратегії гендерно-чутливої онлайн-комунікації, що сприяють подоланню стереотипів і дискримінації, а також забезпечують більш ефективну і безпечну взаємодію в цифровому середовищі. Наголошено на необхідності розвитку компетентності фахівців у галузі освіти, психології та медіа-комунікацій для запобігання негативним гендерним проявам в інтернет-середовищі, а також надано рекомендації щодо вдосконалення методів підтримки гендерної рівності в онлайн-просторі.

Ключові слова: гендер, інтернет-комунікація, гендерна ідентичність, самопрезентація, емоційне вираження, гендерні ризики, психологічний супровід, цифровий простір, соціальні мережі.

The article explores the gender dimensions of Internet communication and their impact on social processes and the psychological behavior of participants in the digital environment. Particular attention is paid to the analysis of specific gender characteristics of communicative strategies in online networks, as well as the various forms and contexts of digital interaction. The study emphasizes the importance of understanding gender socialization in online communication, which significantly influences the formation of gender identity. It examines how men and women utilize different verbal and non-verbal strategies in online communication, especially within social networks. The article also addresses how these strategies may shift depending on the context and how such shifts affect socialization processes in the digital space.

Gendered models of self-presentation in the online environment are analyzed, particularly in social networks and professional platforms, highlighting the role of virtual spaces in shaping gender stereotypes. Issues of safety and privacy are raised as they pertain to gender-related risks in cyberspace, including abuse and gender discrimination.

The article also considers the potential of psychological support for Internet communication that takes gender-specific factors into account. Various approaches to psychocorrection, educational programs, and counseling strategies are examined, which may help create a safer and more equitable online space for all users. In particular, gender-sensitive online communication strategies are proposed, aimed at overcoming stereotypes and discrimination and fostering more effective and secure interaction in the digital environment. The necessity of developing the competencies of professionals in the fields of education, psychology, and media communications is emphasized in order to prevent negative gender manifestations in the online space. Recommendations are offered for improving methods to support gender equality in digital communication.

Key words: gender, internet communication, gender identity, self-presentation, emotional expression, gender risks, psychological support, digital space, social networks.

УДК [004.738.5:316.77]305:159.9-047.37
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.72.2.29>

Томчук І.Б.

аспірант

Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Когутяк Н.М.

к.психол.н., доцент кафедри соціальної
психології

Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

Одним із визначальних феноменів сучасної епохи є формування та динамічне розширення глобального цифрового інформаційного простору – Інтернету. Його значущість для функціонування та еволюції соціуму важко переоцінити. Інтернет трансформує антропосоціальний світ у безпрецедентний спосіб, слугує каталізатором постійних соціокультурних, економічних і комунікативних змін. Динаміка становлення цифрового середовища та його багатовимірний вплив на соці-

альні структури привертає значну увагу наукової спільноти.

Аналіз Інтернету з позицій соціальних і гуманітарних наук є предметом численних міждисциплінарних досліджень. Обсяг наукової літератури, присвяченої феномену цифрової комунікації, зростає експоненційно. Щоденно публікуються нові академічні праці, спрямовані на дослідження та інтерпретацію глибоких структурних змін, ініційованих цифровими технологіями у сферах еконо-

міки, політики, культури та освіти. Однією з ключових задач сучасних дослідників є прогнозування подальших векторів розвитку цих трансформацій. Водночас необхідно констатувати, що темпи теоретико-методологічного та емпіричного осмислення процесів, що розгортаються у соціальному вимірі Інтернету, істотно поступаються швидкості змін у самій цифровій реальності. Залишається нерозв'язаною проблема розробки комплексних моделей соціальної взаємодії в онлайн-середовищі, а також брак науково обґрунтованих сценаріїв щодо еволюції глобального інформаційного простору та його довгострокових соціокультурних наслідків.

Однією з найбільш складних і концептуально значущих соціальних проблем сучасного етапу розвитку суспільств, зокрема тих, що перебувають у посттоталітарному або постсоціалістичному просторі, виступає пошук інтегративної, структурно збалансованої моделі гендерної взаємодії. У контексті соціокультурних змін сучасність характеризується нагальною потребою трансформації від традиційної патріархальної парадигми до біархатної (дуалістичної) системи соціального устрою, яка передбачає рівноправне та гармонізоване співіснування чоловічого й жіночого начал у всіх сферах суспільної діяльності. Зазначений перехід розглядається як необхідна умова прогресивного демократичного розвитку людства, що є водночас детермінантою процесів гуманізації соціального буття та стійкого суспільного поступу [4].

Активізація та експансивне зростання цифрових комунікативних практик, зокрема інтернет-комунікацій, істотно впливають на дану проблематику, зумовлюють глибокі трансформації у сфері гендерних відносин. Інтернет-технології відкривають як нові перспективи для розвитку гендерної рівності, так і створюють низку нових викликів, пов'язаних із загрозами соціальної нерівності, стереотипізації та дискримінаційних практик.

У цьому контексті соціогуманітарне осмислення гендерної проблематики в середовищі цифрової взаємодії набуває особливої значущості як однієї з ключових проблем сучасного міждисциплінарного знання. Без ґрунтового аналізу гендерних вимірів інтернет-комунікації неможливо сформулювати ефективну модель державної та громадянської гендерної політики, адекватної викликам сучасності. У межах парадигми інформаційного суспільства численні наукові пошуки були спрямовані на концептуалізацію новітньої соціальної реальності, ідентифікацію ключових характеристик сучасного суспільного устрою, а також осмислення функціональної ролі інформаційно-комунікаційних технологій у процесах формування та інституціоналізації суспільства інформаційного типу.

Значний внесок у розроблення теоретичних засад даної проблематики зробили такі західні науковці, як Д. Белл, Дж. Гелбрейт, М. Кастельс, М. Маклюєн, У. Мартін, Й. Масуда, М. Постер,

Д. Тапскотт, Е. Тоффлер, А. Турен, Ф. Уебстер та інші. Серед українських науковців, які активно долучилися до вивчення динаміки становлення інформаційного суспільства та його соціокультурних, економічних і політичних імплікацій, варто виокремити дослідження таких учених, як Л. Бевзенко, Т. Береза, С. Бондаренко, О. Голобуцький, Б. Головка, А. Горбачик, С. Дацюк, Н. Костенко, І. Мальковська, Н. Мойсєєва, Є. Швець, О. Шевчук, В. Щербина та інші.

Теоретичні засади дослідження гендерних особливостей інтернет-комунікації охоплюють низку міждисциплінарних підходів, що поєднують соціально-комунікаційні, психологічні та культурологічні концепти. Інтернет-комунікація у науковому дискурсі трактується як форма соціальної взаємодії, що здійснюється в цифровому середовищі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій [3]. Її особливостями є асинхронність, анонімність, мультимодальність, гібридність публічного і приватного дискурсу, а також трансформація усталених комунікативних ролей. Форми інтернет-комунікації включають міжособистісну, масову та професійну взаємодію, а контексти варіюються від інформаційного й соціального до освітнього та розважального, що безпосередньо впливає на специфіку гендерної взаємодії у цифровому просторі.

Гендерна проблематика інтернет-комунікації розглядається крізь призму теорій гендерної соціалізації та формування гендерної ідентичності. Теорія соціального навчання (А. Бандура) акцентує на наслідуванні моделей поведінки й реакції на соціальні санкції як механізми засвоєння гендерних ролей. Когнітивно-розвиткова теорія (Л. Колберг) підкреслює активну роль індивіда у формуванні власної гендерної ідентичності, тоді як теорія гендерної схеми (С. Бем) пояснює вплив когнітивних структур на інтерпретацію соціального світу через призму гендеру. У межах цих підходів інтернет простежується як простір, де гендер може репрезентуватись не лише відповідно до соціально очікуваних моделей, але й у модифікованих, трансгресивних або експериментальних формах [2].

Психологічні особливості комунікативної поведінки чоловіків і жінок, згідно з емпіричними дослідженнями, виявляють відмінності у стилях спілкування. Жінки, як правило, орієнтуються на кооперацію, емоційну підтримку та інтерактивність, демонструючи більш високий рівень емпатії. Чоловіки частіше використовують домінуючі комунікативні стратегії, надаючи перевагу інформативності та конкурентності. Проте такі відмінності не є біологічно зумовленими, а радше формуються внаслідок соціалізації в певному культурному контексті. Інтернет-комунікація, у свою чергу, нівелює традиційні гендерні сценарії, дозволяючи суб'єктам вільніше моделювати власну комунікативну поведінку.

Інтернет виконує не лише функцію простору для обміну інформацією, а й слугує середови-

щем репрезентації та конструювання гендеру. Соціальні мережі, блогосфера, онлайн-форуми й цифрове мистецтво дають змогу презентувати себе в різноманітних ідентичнісних формах, що виходять за межі традиційної гендерної бінарності. У віртуальному просторі суб'єкти мають змогу експериментувати з гендерною самопрезентацією, створюючи кілька профілів, змінюючи гендерну ідентичність або підтримують небінарні й квір-ідентичності. Водночас Інтернет, попри свою потенційну інклюзивність, також відтворює патріархальні моделі: мова йде про феномени гендерної об'єктивації, сексуалізації, онлайн-насильства, хейту, що вимагає критичного аналізу і розроблення стратегій протидії.

Гендерна специфіка онлайн-комунікацій у соціальних мережах є важливим напрямом наукового аналізу цифрової взаємодії, що розкриває соціокультурні відмінності у комунікативних практиках чоловіків і жінок. Порівняльний аналіз вербальних і невербальних стратегій спілкування вказує на те, що чоловіки у віртуальному середовищі переважно використовують інформативний, директивний, лаконічний стиль комунікації, тоді як жінки частіше демонструють емпатійну, емоційно забарвлену та підтримуючу манеру спілкування. У невербальних аспектах (емодзі, стилі оформлення постів, частота реакцій) також спостерігаються відмінності: жінки активніше використовують невербальні засоби для встановлення міжособистісного контакту, натомість чоловіки більш стримані в емоційному вираженні.

Гендерні моделі самопрезентації у цифровому просторі репрезентують соціальні очікування, стереотипи та особисті прагнення до самовираження. Жінки зазвичай конструюють образи, орієнтовані на естетичну привабливість, емоційність, соціальну відкритість, натомість чоловіки тяжіють до раціональності, статусності та демонстрації досягнень. Водночас сучасні тенденції свідчать про розширення варіативності ідентичностей та прагнення до подолання традиційної гендерної дихотомії через небінарні, квір- та андрогінні форми самопрезентації [1].

Особливості емоційного вираження та емпатії у віртуальному середовищі значною мірою залежать як від гендерної соціалізації, так і від специфіки онлайн-платформ. Жінки частіше висловлюють емоційні стани, виявляють підтримку, використовують емпатичну лексику та невербальні маркери співпереживання. Чоловіки демонструють стриманість у виявленні емоцій, однак у тематичних або професійних онлайн-спільнотах проявляють здатність до кооперативного емоційного реагування. Віртуальне середовище загалом розширює можливості емоційного самовираження завдяки мультимодальним інструментам (GIF-анімації, стікери, реакції), які частково компенсують дефіцит невербальної комунікації.

Питання приватності, безпеки та гендерних ризиків в інтернет-комунікації є критично важ-

ливими в умовах цифрової реальності. Жінки частіше стають об'єктами кібербулінгу, сексуалізованого насильства, переслідувань, а також мають підвищений ризик стигматизації у зв'язку з публічною активністю. Гендерно зумовлені ризики також проявляються у використанні персональних даних, зокрема фото, для маніпуляцій, шантажу або дискредитації. У відповідь на ці виклики необхідне формування чутливого до гендеру цифрового етикету, розробка інклюзивних політик безпеки платформ, а також підвищення цифрової грамотності користувачів усіх гендерів. Таким чином, онлайн-комунікації у соціальних мережах відображають, трансформують і водночас відтворюють гендерні моделі, що потребує системного міждисциплінарного аналізу з урахуванням соціологічних, психологічних, культурологічних та інформаційних чинників.

Перспективи психологічного супроводу інтернет-комунікацій з урахуванням гендерної специфіки відкривають нові можливості для формування здорового, етичного й інклюзивного цифрового середовища. Одним із ключових напрямів такого супроводу є впровадження психокорекційних, освітніх та консультативних підходів, які орієнтовані на підвищення рівня усвідомлення власної комунікативної поведінки, розвиток емоційної компетентності, цифрової етики та гендерної чутливості.

Психокорекційні заходи передбачають індивідуальну або групову роботу, спрямовану на подолання внутрішньоособистісних бар'єрів, пов'язаних із самопрезентацією у віртуальному середовищі, низькою самооцінкою, тривожністю через онлайн-взаємодію або пережиті випадки цифрового насильства. Особливо актуальним є розвиток механізмів психологічної саморегуляції, зменшення проявів агресії, формування навичок конструктивного діалогу в умовах цифрової анонімності. Такі методики повинні враховувати гендерні особливості емоційного реагування та стилів комунікації.

Освітній компонент психологічного супроводу інтернет-комунікацій із урахуванням гендерної специфіки виконує важливу функцію формування обізнаності учасників цифрової взаємодії щодо соціально зумовлених нерівностей та упереджень. Він охоплює просвітницьку діяльність, спрямовану на виявлення, усвідомлення й подолання гендерних стереотипів, які формуються як в офлайн, так і в онлайн середовищі, але в цифровому просторі можуть набувати особливої сили через анонімність, візуальну домінантність і швидке поширення інформації. Цей компонент включає розробку освітніх матеріалів, тренінгів, вебінарів та інтерактивних курсів, покликаних не лише інформувати, а й формувати критичне мислення, цифрову компетентність та соціальну відповідальність. Важливо звертати увагу на виховання толерантності до різних форм гендерної ідентичності та самовираження, подолання мовних і поведінкових прак-

тик, які сприяють гендерній дискримінації у віртуальному просторі.

Окрему та надзвичайно важливу роль у системі психологічного супроводу інтернет-комунікацій відіграє розвиток навичок безпечної онлайн-взаємодії та особистого самозахисту, особливо в контексті зростаючої кількості проявів гендерно зумовленого насильства в цифровому середовищі. Йдеться не лише про базові знання з кібербезпеки, а про формування стійкої психологічної позиції, вміння своєчасно розпізнавати й адекватно реагувати на потенційно небезпечні ситуації. Зокрема, учасники онлайн-взаємодії мають навчитися ідентифікувати та критично осмислювати ознаки кібербулінгу, онлайн-маніпуляцій, харасменту, сексторшену, газлайтингу та інших агресивних чи принизливих форм поведінки, що мають підґрунтя у стереотипному або ворожому ставленні до певної гендерної ідентичності. Особливу увагу слід приділяти розрізненню прихованих і вербально завуальованих форм тиску чи домінування, які часто маскуються під жарти, компліменти чи «дружні поради». Освітні заходи, тренінги та інформаційні кампанії мають комплексно охоплювати питання цифрової етики, що включає усвідомлення відповідальності за власні дії в мережі, недопустимість поширення шкідливого контенту, маніпуляцій особистою інформацією та участі у токсичному дискурсі.

Не менш важливим є навчання принципам збереження приватності, зокрема правилам поводження з особистими даними, використанням безпечних паролів, захистом акаунтів, а також вмінням налаштовувати конфіденційність у соціальних мережах. Психологічна безпека – ще один ключовий аспект, що має бути інтегрований у всі освітні програми з цифрової гігієни. Йдеться про розуміння власних емоцій, вміння протистояти тиску, тролінгу, навмисному провокуванню, а також про вміння своєчасно звертатися по підтримку до фахівців або до спільнот, що займаються захистом прав користувачів у мережі. Окремим елементом має стати розвиток емпатійного спілкування, що базується на повазі до особистих кордонів, здатності бачити в іншому людину, а не лише цифровий аватар. Саме емпатія дозволяє запобігати конфліктам, знижувати рівень агресії в онлайн-середовищах і формувати культуру турботливого, підтримувального цифрового простору, де всі учасники почуваються в безпеці.

Консультативна підтримка є невід'ємним аспектом психологічного супроводу, що передбачає надання кваліфікованої допомоги постраждалим від гендерно зумовленого кібернасильства, цифрової дискримінації або хейту. Така допомога може надаватися у форматі онлайн-консультацій, чат-підтримки, кризових ліній або спеціалізованих платформ. Професійна діяльність психологів та консультантів у цій сфері повинна ґрунтуватися на принципах конфіденційності, гендерної компетентності, ненасильницького спілкування, а також

враховувати індивідуальні особливості клієнта, його особистий досвід взаємодії в цифровому середовищі, рівень діджитал-грамотності та психоемоційний стан.

Стратегії гендерно-чутливої онлайн-комунікації включають створення таких моделей цифрової взаємодії, які забезпечують інклюзивність, рівноправність і повагу до різноманіття, що означає впровадження підходів, які визнають і підтримують різні способи вираження емоцій, поглядів і позицій, уникають мови ворожнечі, не маркують учасників за гендерною ознакою та надають однакові можливості для участі незалежно від статі чи гендерної ідентичності. Важливим аспектом є мовна інклюзивність – свідоме уникнення стереотипних фраз, зменшення використання дискримінаційної лексики та активне просування нових мовних норм, що відображають гендерну рівність.

Ефективність таких стратегій значно зростає за умов інституційного впровадження у цифрову політику освітніх, наукових та медіаорганізацій. Це включає внутрішні кодекси етики, гендерні політики, правила поведінки у віртуальних середовищах, що підтримують безпечну комунікацію, превенцію дискримінації та захист прав користувачів.

Фахівцям у сфері освіти, психології, журналістики та цифрових технологій рекомендується:

- впроваджувати гендерно-чутливі навчальні курси та програми з цифрової грамотності;
- розробляти платформи психологічної підтримки, чутливі до гендерних викликів інтернет-комунікації;
- здійснювати моніторинг онлайн-середовищ на наявність ризиків, пов'язаних із гендерною нерівністю, сексизмом або мовою ворожнечі;
- формувати професійні спільноти, які сприятимуть обміну досвідом, поширенню кращих практик і спільному вирішенню актуальних проблем;
- співпрацювати з представниками ІТ-сектору з метою створення інклюзивних, безпечних цифрових платформ, здатних відповідати потребам усіх груп користувачів.

Отже, інтернет, як глобальна платформа для взаємодії, створює нові можливості для самовираження і самопрезентації осіб різних гендерів, але також відкриває серйозні ризики, пов'язані з гендерними стереотипами, дискримінацією та насильством у цифровому просторі. Урахування гендерних особливостей у процесі інтернет-комунікації є необхідним для формування більш інклюзивного, справедливого і безпечного онлайн-середовища. Психологічний супровід, зокрема психокорекційні, освітні та консультативні підходи, є важливим інструментом для мінімізації гендерних ризиків в інтернет-комунікаціях, розвитку гендерно чутливих стратегій комунікації та підвищення рівня емоційної компетентності користувачів. Створення стратегії гендерно чутливого онлайн-спілкування, розробка програм психологічної підтримки

та забезпечення безпеки інтернет-користувачів є необхідними умовами для розвитку здорових і взаємоповажних цифрових взаємодій. Для забезпечення гармонійного розвитку інтернет-комунікацій з урахуванням гендерної специфіки необхідно продовжувати дослідження в цій сфері, активно впроваджувати гендерно чутливі стратегії та працювати над формуванням нової культури цифрових взаємодій, орієнтованої на рівність і взаємоповагу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горошко О. І. Комунікативна віртуальна ідентичність: гендерний аналіз. Соціальна психологія. Київ : ТОВ «Центр соціальних комунікацій» 2008. № 5 (31). С. 98–108.
2. Немеш О. М. Віртуальна діяльність особистості: структура та динаміка психологічного змісту: монографія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2015. С. 44–50.
3. Majumdar S., Tewatia M., Jamkhedkar D. and Bhatia K. «You don't know me so don't try to judge me»: Gender and identity performance on social media among young indian users. June issue of the «Frontiers in Psychology» journal. 129 India, Sonipat : Ashoka University, Department of Psychology, 2022. 17 June. Vol. 13. P. 1–12.
4. Greenwood D. N., Julia R. L. Gender and Media: Content, Uses, and Impact. Handbook of Gender Research in Psychology. USA, MI : Ann Arbor, University of Michigan, 2010. January. Vol. 27. P. 643–669.
5. Li, X. Mobile social networking sites for emotional support: Moderating effect of gender. July issue of the «Current Psychology» journal. USA, IL, Springfield: University of Illinois at Springfield, College of Business and Management, Department of MIS. 2021. 28 July. Vol. 42. P. 7998–8009.